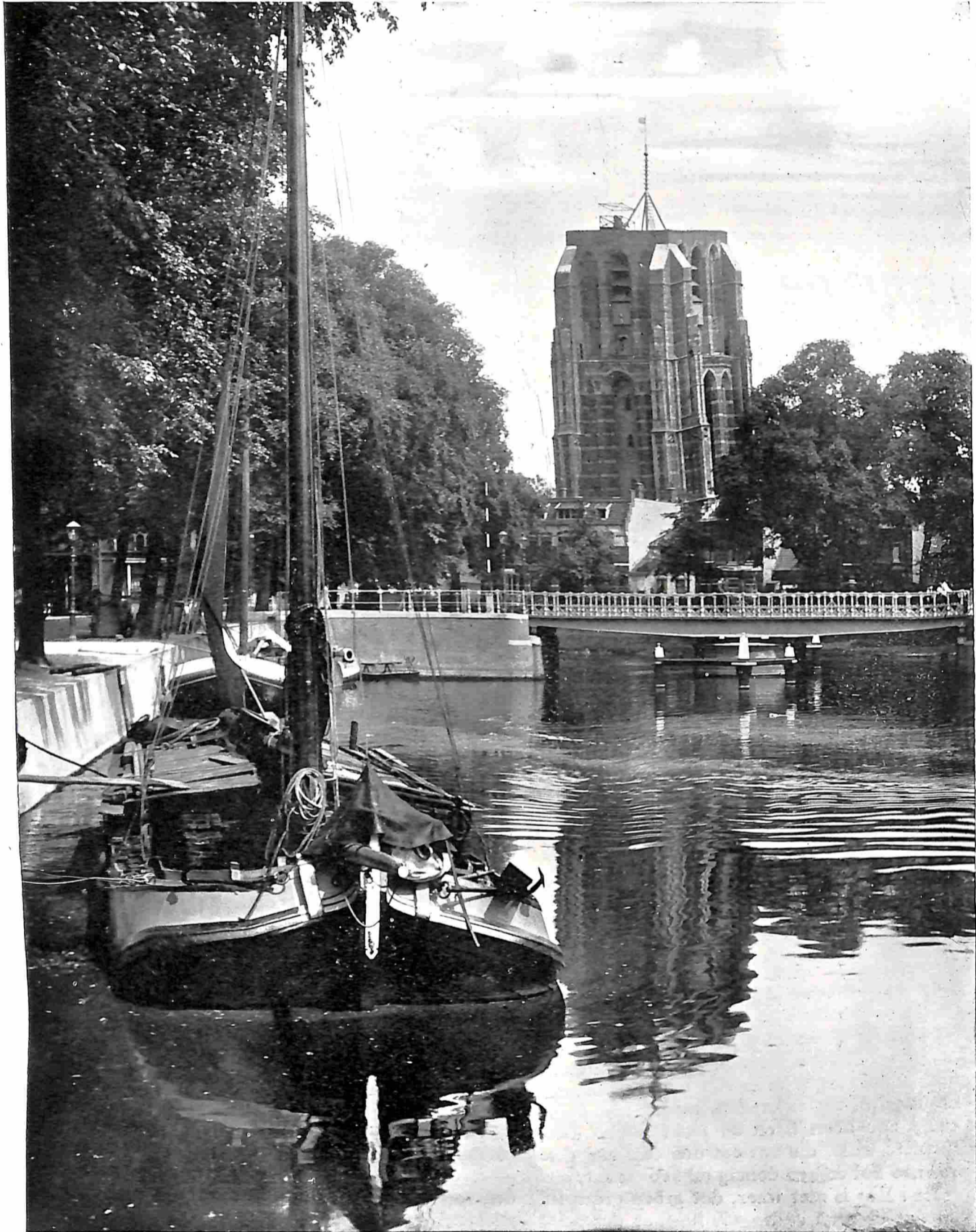

BUITEN

29^E JAARGANG N^O. 35

ZATERDAG 31 AUGUSTUS 1935

DE OLDEHOVE TE LEEUWARDEN
(BIJ HET ARTIKEL: „BIJ HET VIJFHONDERDJARIG JUBILEUM VAN LEEUWARDEN”)

Redactie: Mr. P. J. A. BOOT

INHOUD

WAAROM DE KREKELS KRIEKEN . . . DOOR WILLY VAN DER TAK	BLZ. 410—411
ZUID-LIMBURGSCHÉ PLANTEN (GEÏLL.), DOOR DR. B. POLAK	BLZ. 411, 419—420
BIJ HET VIJFHONDERDJARIG JUBILEUM VAN LEEUWARDEN (GEÏLL.), (SLOT), DOOR MR. J. ALGERA	BLZ. 409, 412—414
BUITEN (GEDICHT) DOOR NETTY STREEF	BLZ. 414
VLEERMUIZEN (GEÏLL.), DOOR DR. G. BARENDRECHT	BLZ. 415—416
TATOEËEREN (GEÏLL.), DOOR H. F. TILLEMA	BLZ. 415—419

Men gelieve alle stukken voor Redactie en Administratie bestemd te zenden naar **Rokin 74—76, Amsterdam**. Bijdragen dienen vergezeld te gaan van postzegels voor eventuele terugzending.

Overneming van den inhoud, ook bij gedeelten, is verboden.

Waarom de krekels kriecken...

DOOR WILLY VAN DER TAK

IN de veranda zitten de menschen bijeen, nuchter-opgewekte, luidruchtig pratende menschen, die vacantie hebben; en boven, op het smalle houten balkon van het Zwitsersche chalet, precies op het Zuiden, waar de zon gloeit en stooft en waar het heerlijk lui niets doen en een beetje babbelen en dan weer een beetje slapen is, ligt er nog één en roept af en toe loom wat naar beneden, waar ieder het veel te druk heeft met zichzelf om ook nog op dien eenzame daar boven te letten — zoodat hij zich dan maar tevreden stelt met een beetje door de spijlen van de balustrade te kijken, langs de sappige groene hellingen het dal in, waar boven de schilderachtig neergegooide daken van de huisjes de warme lucht staat te trillen, en zich ten slotte weer achterover zakken laat op zijn rood en wit geblokte kussens, en de weldadige zon weer vangt in zijn glimmend vet gezicht.

Vóór ons, reusachtig brok steen met op zijn top nog wat glinsterend wit, ligt de berg en in de lieflijke, heel vredige zomer-middagstilte, die er heerscht, lijkt hij van een bijna ontstellende dreiging; heel vaag ruischt beneden de rivier, waarlangs wij gisteren een tocht maakten, glibberend over het smalle paadje op zijn linker oever, dat na ten modderig was. Want het heeft de laatste dagen veel geregend, en deze zonnige, stralende dag, waar niemand op gerekend had, is een onverwacht geschenk van de goden. En nog vager dan het geruisch van de rivier klinkt het geklepel van de koeibellen van de Alpenweiden — de koeien zelf zien zij niet. Daar ginds heel hoog, dat witte vlekje daar net verdwijnend achter dien boom — is dat er één? Ik ben te lui om goed te kijken, en het interesseert mij ook al niet meer. De rust, de verrukkelijke stilte, dat heerlijke nietsdoen hier! De middag is loom, de muggen en de vliegen zelfs zijn loom en nemen niet behoorlijk de moeite om te steken, en ik, zoo loom als ik ben! Het ruikt zoo heerlijk en de lucht is zoo diep blauw en de dikke witte wolk, die net om den top van den berg komt kijken, is zoo bol en zoo donzig en zoo zacht, en het groen is zoo groen! Het is niet waar, dat groen groen is, en blauw blauw en dat er geen ander wit bestaat dan wit, want hier en vanmiddag is alles groener en blauwer en witter dan ik het ooit gezien heb . . . .

En dan dringt opeens weer het gepraat van de menschen in de veranda met een schok tot me door, en ik besef, hoe vreeselijk lui ik wel ben, en hoe loom en een beetje sentimenteel ik daar lig te denken over groene boomen en witte wolken. Een vlieg zet zich slaperig op mijn hand, en het is, of hij tegen mij knipoogt. Maar ik laat mij niet voor den gek houden, en ik beweeg mijn hand en ten overvloede zeg ik luidop in een taal, die gansch geen vliegentaal is: „Weg

vlieg!” Wonder boven wonder schijnt hij me te verstaan, want hij gaat weg. Ik sta op en rek mij uit. (Zoo lui als ik toch ben! En ik stap om het chalet heen, en zeg tegen de menschen, die daar zitten, allemaal met een handwerk of een krant of een pijp — zoo actief als die menschen toch zijn! — „Ik ga boven een beetje in het Alpenweitje liggen. Ik ben zoo vreeselijk lui!”

Verbeeld ik het mij, of kijken ze mij een beetje spottend, een beetje minachtend aan? Zie ik er dwaas uit? Haastig monster ik mij zelve. Er is niets bijzonders aan mij . . . .

„Wij”, zegt er één, en duidt met een hoofdknik zijn overbuurman en zichzelf aan. „gaan dadelijk naar Gsteig wandelen.” De wandeling naar Gsteig is — ik weet het — lang en vermoeiend.

„Wij”, zeggen drie anderen, en kijken vol zelfbewustzijn naar den berg voor hen. „wij gaan vanavond om zeven uur den Diablerets op”.

„Ik”, zegt een zesde, „ga meteen de taart voor morgen bij den banketbakker in het dorp halen. Het is vermoeiend loopen met zoo'n groote taart . . . .”.

Alleen hij daarboven op het balkon zegt niets.

Ik zeg ook eerst niets, en kijk hen een beetje bedremmeld aan. Dan hervat ik moedig: „Ik ga een beetje in het Alpenweitje achter het ch  let liggen. Ik ben zo   moe . . . .” En haastig maak ik mij uit de voeten.

„Misschien”, roept er één mij spottend achteraan. „misschien zul je daar uit kunnen vinden, waarom de krekels kriecken!”

En terwijl ik wegloop, zingt zijn uitroep mij in de ooren. Misschien zal ik er uit kunnen vinden, waarom de krekels kriecken? Zou er een reden zijn, waarom de krekels kriecken?

Zoo peins ik, terwijl ik een paar dingen bij elkaar zoek boven op mijn houten ch  let-kamer: een jas, waar ik waarschijnlijk niet op zal liggen, een boek, waar ik zeker niet in zal lezen, een parasol, die ik misschien wel boven mijn hoofd zal houden, omdat het licht zoo vroolijk door de oranje en gele bloemen schemert, waarmee hij bezaaid is, en omdat de zon daar wel heel warm en blakend zal gloeien.

Zoo peins ik, terwijl ik de achterdeur uit stap, en regelrecht in het onderste gedeelte van het Alpenweitje achter het ch  let terecht kom. Wat ben ik heerlijk lui! En oef! wat waren die menschen actief!

En nu lig ik daarboven in het gras, en de blauwe bemel lijkt veel dichtter bij mij en nog veel blauwer dan straks, en het ch  let met zijn vroolijk dak ligt heel diep beneden mij. Langs de helling, door de stengels van de bloemen en de lange, ijle grashalmen heen kan ik het net zien liggen. Op den witten weg, die er langs getrokken is, loopen twee kleine figuurtjes. Zij, die naar Gsteig gaan

Vlak bij mij, om mij, ligt het Alpenweitje, bloeiend, groeiend stukje wereld, waarop het leven, in miniatuur, maar daarom niet minder intens, zijn onafwendbaren gang gaat. Bloemen bloeien er bij dozijnen; bijen, vlinders, allerlei kleine insecten, die ik nog nooit gezien heb, bewegen er zich en zijn in hun parmantige eigenwijsheid van heel zelfbewust en doelbewust levende kleine wezentjes onweerstaanbaar grappig. Geen twee decimeter van mij af klimt er één onvervaard in een grashalm omhoog; de afstand, dien hij nog af te leggen heeft, lijkt zoo geweldig groot, dat de heldendaad van het drietal, dat vanavond den Diablerets op gaat, er bij in het niet zinkt. Maar hij vordert, de grashalm deint en wuift in den lichten wind, die over het veld strijkt en alle halmen doet deinen en wuiven in een zachte cadans. Als ik plotseling — een paar minuten later — mij weer den moedigen klimmer herinner, dien ik vergeten was, omdat een krekkel neergepetst was op mijn hand, en daar onthutst met zijn bolle oogen de wereld voor hem — dat was ik — bekeek, dan zit hij opeens prinsheerlijk in den top van zijn grashalm, boven in den pluim, en laat zich wiegen, terwijl hij triomfantelijk den afgrond, waaruit hij komt, opneemt.

Die krekkel, zoo maar uit het heelal neergekomen op het kleine ding in het heelal, dat mijn hand is, doet mij opeens weer wat te binnen schieten. Ik bekijk hem, en kijk hem vragend aan. Hij bekijkt mij, en ziet mij, als het kan, nog vragender aan. Als ik meen, dat wij elkaar lang genoeg bekeken hebben om een beetje met elkaar vertrouwd te zijn geraakt, spreek ik hem aan.

„Waarom . . . . waarom kriecken jullie krekels eigenlijk?”

Mijn stem klinkt schrikbarend luid in de stilte, die nog

stiller wordt door het gezoem van al die bijen en insecten, door het gefladder van zooveel vlindervleugels, door het geruisch tegenover en hoog boven mij. Zij stoort alles, ze valt als een achtig vredige leven van bloemen en dieren op dat Alpenweitje. Mijn krekkel kijkt mij doodelijk verschrikt aan, en plotseling, met een wijden boog, die hem ver buiten mijn bereik brengt, is hij weg! Terwijl ik, mensch, die het gewaagd heb mijn menschenlijke stem daar te laten hooren, waar hij niet paste, beschaamd voor mij kijk. Beschaamd, maar in mijn kortzichtigheid ook een beetje boos. Ik vind dien krekkel eigenlijk een lafaard, en zijn schrik en zijn vlucht getuigen van weinig menschenkennis. Zie ik er dan zoo onbetrouwbaar uit? Hadden wij elkaar nog niet lang genoeg bekeken? Ik brom boos wat voor mij heen, en zie niet in, dat het onredelijk van mij is, om een krekkel uit een Alpenweitje, die nog nooit menschen heeft gezien, gebrek aan menschenkennis te verwijten. Ostentatief steek ik mijn parasol op en leg mij, nog brommend, in het gras. Die krekkel en de grashalmen en de witte gentianen en de vlinders hoeven niet te denken, dat ik mij iets van hen aantrek! Ik vind mezelf heusch veel belangrijker dan hen, en ik ben hier gekomen om lui te zijn en een beetje te dommelen, en dommelen zal ik! Er kriebelt mij een grashalm aan mijn beenen en ik verleg ze. Ik wil slapen. En gonst een vlieg om mijn ooren, en ik verjaag hem. Ik zal slapen. Waarom zegt er toch aldoor een stem in mijn hoofd: „Ja, maar intusschen weet je nog niet, waarom de krekels kriecken?”

Wat kan het mij schelen, waarom de krekels kriecken . . . . laat ze kriecken! Nee, laat ze liever niet kriecken, want ze hinderen mij, en ik wil slapen. Wat ben ik lui, wat ben ik loom. . . .

En opeens, sjeieieiep, met een wijden boog door de lucht, komt een ding aangesuisd, dat neerploft op een grashalm vlak onder mijn neus, met zoo'n vaart, dat de halm schokt en zwaait; en pas, als hij een beetje tot rust komt en nog maar langzaam nadanst, zie ik in het uiterste topje een krekkel zitten. Ik kan onmogelijk zeggen, of het dezelfde van zoo even is, want ik heb weinig kijk op krekkelgezichten. Hij heeft ronde, bolle oogen en een langen neus, maar dat hebben ze allemaal. Wat moet hij daar vlak bij mij? Ik wil slapen.

En juist wil ik mij geërgerd afwenden, als — mijn oogen gaan wijd open van verbazing! — als hij zijn mond, of ten minste iets, dat wij mond zouden noemen, open doet en mij aanspreekt. Heel beleefd, heel keurig, dat moet ik zeggen. Hij zegt geen jij en jou, maar u, hij heeft een klein beetje een vreemd accent, maar zijn Nederlandsch is verder onberispelijk, en ik concludeer, dat hij dat afgeluisterd moet hebben van de vele Nederlanders, die hier 's zomers altijd komen.

„U”, zegt hij tegen me met een wellevenden hoofdknik, „u wilde weten, waarom wij krekels kriecken?”

„Hoe . . . .”, zeg ik verbaasd, maar hij legt mij het zwijgen op met een hoffelijk gebaar van één van zijn pooten.

„Dat doet er niet toe. U wilde weten, nietwaar . . . .?”

„Ja”, knik ik.

„Dat zal ik u zeggen. Maar eerst moet u mij een vraag beantwoorden. Wat doet u, als u het erg naar uw zin hebt, als de zon schijnt, en het is warm, en de vliegen zijn loom, zoodat u ze gemakkelijk vangen kunt?”

„De vliegen?” zeg ik verbaasd.

„Ah!” zegt hij glimlachend. „Ik vergeet, dat u geen krekkel bent, en dat u geen vliegen eet. Maar wat doet u, als u heel erg in uw sas bent, zooals de menschen dat noemen?”

Ik denk na, lang en diep. Het is geen gemakkelijke vraag. Wat doe ik, als ik heel erg in mijn sas ben? Wat kent een mensch zichzelf toch weinig! Opeens echter — daar gaat mij een licht op!

„Ik wrijf in mijn handen!” roep ik verheugd uit.

Hij buigt mij complimenteus toe. „U bent pienterder dan u eruit . . . o pardon!” zegt hij. „Nu verder. Hebben wij krekels handen?”

„Nee”, zeg ik gedwee.

„Wij hebben geen handen, maar wel pooten. Dus — als het mooi weer is, en de zon is lekker warm, en de vliegen zijn loom, wat doen wij dan? Wij wrijven in onze pooten, en dat hooren de menschen en noemen het kriecken. Nu?”

„Het is”, zeg ik beschaamd, „heel eenvoudig. Wat zijn wij menschen een domme wezens. Maar ik dank u zeer”.

Hij is te beleefd om mij tegen te spreken, en zegt: „Niet te danken. Tot uw dienst”. En de grashalm deint en schokt en

zwaait, en er schiet als een pijl uit den boog iets door de lucht, en mijn krekkel is weg.

Verbaasd wrijf ik mijn oogen uit, en nog niet eens goed wetend, of ik droom of waak, pak ik mijn boeltje bij elkaar, en loop door het Alpenweitje naar beneden. Het gras zwiept om mijn beenen, en de krekels kriecken, kriecken!

Beneden zitten nog pratende menschen in de veranda. Maar zij zitten er niet nõg, zij zitten er wèèr. De wandelaars naar Gsteig zijn ook al weer terug. Ze lachen om mij, en spotten met mij, en vragen, of ik lekker geslapen heb. Ik vind hen niets aardig, ze zijn zoo hard en zoo nuchter.

„Ik heb niet geslapen!” zeg ik boos.

Er wordt gelachen, gansch onnoodig, vind ik.

„Heb je aan de krekels gevraagd, waarom ze kriecken?” zegt er één.

„Ja”, zeg ik hautain.

„En?”

„Omdat”, zeg ik verward, „het mooi weer is. O nee, omdat de zon lekker warm is. Omdat ze plezier hebben . . . .

Ze lachen! de idioten! Ik begrijp niet, wat er te lachen valt! Leg ik het verkeerd uit? Hoe zei die krekkel het ook weer?

„Omdat ze in hun handen wrijven”, zeg ik boos.

Ze schateren.

En verontwaardigd, woedend, omdat ze me niet begrijpen willen, loop ik weg.

ZUID-LIMBURG-SCHE PLANTEN

DOOR DR. B. POLAK

WIE aan Zuid-Limburg denkt, roept zich een beeld voor oogen, dat in alles afwijkt van het algemeene Nederlandsche landschap. ☼ Zacht golvende heuvels, holle wegen, snel stroomende beekjes, waarin naar forellen gevischt wordt, mergelgrotten, vruchtboomen met marettakken, schilderachtige dorpjes met witte gepleisterde huizen, waar achter een open poort de klassieke mesthoop in een binnenhof troont! ☼ Zoowel voor den gewonen zomergast of toerist als voor den natuur-liefhebber heeft Zuid-Limburg zijn typische bekoring; we zien daar aan de uiterste punt van het vaderland het van ouds eigene doortrokken van een buitenland-sche sfeer. Er zit iets echt zuidelijks in de lucht, het voorjaar is er eerder en voller, de menschen zijn donkerder, vroolijker en minder precies, er is een fleurigheid en gemoedelijkheid, die aan de „Belze” naburen doen denken! Wil men een buitenlandsche reis in „eigen land” ondernemen, dan ga men naar Zuid-Limburg. Voor een dergelijk paradoxaal uitstapje of tweeslachtig toerisme binnen de landsgrenzen zijn inderdaad alle factoren aanwezig! Ten duidelijkste blijkt vooral de invloed van den bodem op het karakter en sfeer van het landschap. ☼ De Limburg-sche bodem toch is als een uitlooper van het midden-Europeesche bergland te beschouwen; de gronden zijn er dan ook veel ouder dan de betrekkelijk jonge vormingen van het overige Nederland, waar veen en klei nog op den huidigen dag worden afgezet en het zand gedurende en na de quartaire ijstijden, het jongste geologische verleden, hierheen is gebracht. ☼ De oudste Limburgsche gronden (primair) behooren tot het carboon, dat bij Epen als kolenkalk (onder-carboon) aan de oppervlakte komt. Het bovencarboon bevat de productieve steenkoollagen, die bij Heerlen en Kerkrade worden geëxploiteerd en voor het aan delfstoffen arme Nederland een niet zeer inheemsch bedrijf onderhouden: den mijnbouw.

(Vervolg op bladz. 419)

HET PRINCESSEHOF TE LEEUWARDEN

Bij het vijfhonderdjarig jubileum van Leeuwarden

DOOR MR. J. ALGERA

NA het einde der zeventiende eeuw trad er voorloopig een pauze in, wat betreft de uitbreiding der stad. Hoewel ons weinig gegevens ten dienste staan over hoedanigheid en aard van het economische leven van Leeuwarden in de achttiende eeuw, mogen we toch concludeeren, dat de bloei der voorafgaande eeuw zich niet voortzette, gezien het feit, dat de omvang van de stad niet of weinig toenam. Leeuwarden maakte overigens, wat de politieke omstandigheden betreft, ongeveer dezelfde bewegingen mede als elders in ons land. De troebelen van het jaar 1748, die hier bestonden uit het omverhalen en vernielen der pachtershuisjes onder trompetgeschal en tromgeroffel en het stellen van staatkundige eischen aan de Staten, bewezen den hand, die Leeuwarden en Friesland aan de overige provinciën verbond. En zoo zag men in de tachtiger jaren der achttiende eeuw ook in deze stad de woelingen der Patriotten en de gewapende genootschappen. ☼ Toen kwam de Fransche tijd. ☼ Ook Leeuwarden kreeg zijn comité revolutionair, zijn vrijheidsboom, maar eveneens de overheersching van de Franschen, die in 1795 als „broeders” werden ingehaald. Toch heeft Leeuwarden van dezen tijd niet zulke nadeelen ondervonden als vele andere plaatsen van ons vaderland. Met blijdschap werd echter de vrijheid, die 1813 bracht, begroet. ☼ Na den Franschen tijd onderging Leeuwarden een groote inwendige verandering. De poorten, tot nu toe steeds als verdedigingswerken beschouwd, waren gedoemd te verdwijnen. Eerst werden deze poorten afgebroken en daarna ook de wallen geslecht, zoodat men een geheel ander gezicht op de stad kreeg. Ten

(Slot)

aanzien der bestratingen trof men een reeks van voorzieningen. Het was gewoonte geweest, dat de publieke straat door iederen huiseigenaar voor zijn deel werd hersteld, maar dit had ten gevolge, dat men overal kuilen en gaten zag. In 1819 besloot men alle straten van gemeentewege te vernieuwen en te onderhouden; de vooruitspringende stoepen werden in één lijn gebracht, waardoor het stadsbeeld ten zeerste won aan regelmaat en netheid. Ook verwijderde men „alle hoenderhokken, pothuizen, uithangborden, bergplaatsen, noodstallen enz.” van den openbaren weg; de luifels werden van de gevels der huizen weggenomen. Tijdgenooten verklaarden, dat de stad door al deze maatregelen als nieuw was geworden. ☼ Enkele bekende gebouwen verrezen in de eerste helft der 19e eeuw. In 1829 kwam de kazerne op den Amelandsdwinger gereed: om in de behoefte aan logeergelegenheid te voldoen werd in 1823 het hotel „De Phenix” geopend en in 1830 het hotel „De Nieuwe Doelen”, waartoe het Minnemahuis werd ingericht; in 1846 begon men met den bouw van het Paleis van Justitie. ☼ Ter bevordering van het verkeer met de omgeving werden straatwegen aangelegd. Ruim een eeuw geleden verkeerden de kleiwegen, die naar Leeuwarden leidden, in den winter in zoo slechten toestand, dat schier alle gemeenschap met buiten daarlangs was afgesloten. De straatweg naar de Overijselsche grens, waarvan het eerste gedeelte in 1827 werd opengesteld, en die in de richting Groningen (1831), vormden de eerste stappen op den weg naar een grondige verbetering. ☼ Gedurende de laatste helft der vorige eeuw en in de 20e eeuw nam de bevolking van Leeuwarden regel-

HET STRUIVINGSPOORTJE TE LEEUWARDEN

den voorzien: men stelde goede tractementen vast en een leerlingenschaal, alles natuurlijk in overeenstemming met de eischen van dien tijd, die thans al lang verouderd zijn. Dat was het begin eener periode van groote ontwikkeling, want thans vindt men hier, behalve een groot aantal openbare en bijzondere lagere scholen, verschillende inrichtingen van middelbaar onderwijs, zooals de R. H. B. S., Chr. H. B. S., middelb. school voor meisjes, Gem. H. B. S. en avondhandelsscholen; een gymnasium en inrichtingen van nijverheidsonderwijs, zooals Ambachtsschool, Middellbare Technische School, Rijkslandbouwwinterschool en Huishoudscholen. ☞ Van groot belang voor de wetenschap is de aanwezigheid van verschillende bibliotheken, waarvan de Provinciale Bibliotheek met een boekenbezit van ver over de honderduizend banden de grootste en de Buma-Bibliotheek, die uitsluitend werken bevat betreffende de Latijnsche en Grieksche taal-, oudheidkunde enz. van unieke aard is en op haar gebied de belangrijkste van Nederland. ☞ Eén der beste musea van ons land is het Friesch Museum, uitgaande van het Friesch Genootschap voor geschied-, oudheid en taalkunde. Merkwaardig is vooral het museum van Indonesische en Chinese kunst in het Princessehof, dat een bezoek overwaard is. Nog in 1933 werd een belangrijke verbouwing voltooid, waardoor de nieuw ingerichte Hindoe- en porcelezalen konden worden geopend. Van be-

matig toe. Bedroeg dit aantal in 1850 ongeveer 25.000, thans is het inwonertal gestegen tot meer dan 50.000. ☞ Velen vinden een bestaan doordat de stad het middelpunt is van Friesland's landbouw en vee-teelt. Vooral in de laatste decennia is men meer en meer overgegaan tot centralisatie, tot organisatie van den verkoop der producten, door deze takken van bedrijf voortgebracht. Leeuwarden werd de zetel van die instellingen. Eén der belangrijkste is de Friesche coöperatieve zuivel-exportvereniging (Frico). Vroeger bracht de boer zijn producten zelf naar de markt, maar zijn rol is o.a. door de Frico overgenomen. Veertig coöperatieve zuivelfabrieken leveren aan deze vereniging, die de ontvangen boter, kaas, caseïne en melkpoeder verkoopt. Eenig begrip van den omvang der transacties verkrijgt men door het cijfer van den omzet, waarvan de waarde in 1932/33 (Mei—Mei) bedroeg: f 15.093.489.44. Zoo bevinden zich in Leeuwarden o.a. nog de Coöp. condensfabriek „Friesland", die de bereiding van gecondenseerde melk ten doel heeft; de N.V. „Lyempf" (Leeuwarder ijs- en melkproductenfabriek), die zuivelproducten en ijs levert en de melk in Leeuwarden distribueert. Ook de voorziening van bedrijfsbenodigdheden voor den landbouw heeft centrale punten te Leeuwarden, o.a. de Coöp. vereniging tot aankoop en bewerking van landbouwbenodigdheden voor Friesland (C. A. F.) en particuliere maalindustrieën. De aflevering van eieren werd gecentraliseerd in de Noord-Nederlandsche coöp. eier-, pluimvee-, konijnen-, voeder- en fruithandel (N. N. C.), terwijl op het gebied van den tuinbouw de coöp. veiling „De Tuinbouw" vermelding verdient. ☞ Is Leeuwarden dus een belangrijk economisch centrum, in den loop der jaren is de stad ook vele instellingen van cultureelen en wetenschappelijken aard rijk geworden. ☞ In het begin van de vorige eeuw gaf Leeuwarden den toon aan op onderwijsgebied. Vroeger had men veelal scholen, waarbij het onderwijzend personeel voor eigen rekening alle onderwijsbenodigdheden moest aanschaffen, maar hier is men het eerst van alle plaatsen begonnen met dit systeem te breken. Van gemeentewege bouwde men scholen voor alle klassen der bevolking, die van het noodige wer-

HET POORTJE VAN HET OLD BURGERWEESHUIS TE LEEUWARDEN

trekkelijk jongen datum is het Friesch natuurhistorisch museum in de bovenzaal van de Oude Waag (1923). ☞ Genoeg om te overtuigen, dat Leeuwarden ook in dit opzicht een eervolle plaats inneemt onder haar zustersteden. ☞ Toen de Hervormde Kerk in 1580 de zege had behaald, mocht niet alleen de Roomsche eeredienst hier niet meer worden uitgeoefend, maar ook de andere Protestantsche groepen misten de vrijheid van godsdienst. ☞ De Hervormden, die in dat jaar een drietal kerkgebouwen kregen, n.l. de kerk van Oldehove, die in 1595 reeds werd afgebroken; de Jacobijner- of Grootte Kerk en de Galileërkerk en die vier predikanten hadden, maakten in de komende jaren een tijd van bloei door, die zich manifesteerde in vergrooing van ruimte voor den eeredienst (o.a. de Westerkerk, 1681—1684) en vermeerdering van het aantal predikanten, eerst vijf (1628), daarna zes (1640) en thans zeven. Een der bekendste predikanten was de

grootte Calvinist Johannes Bogerman, de voorzitter der Dordtsche Synode. In 1659 werd de Waalsche gemeente opgericht, die spoedig een eigen predikant kreeg, maar die sinds 1888 niet meer bestaat. Door de intieme relatie tusschen Staat en Kerk werd de vrijheid van beroeping der predikanten meermalen door de Stedelijke Overheid aan banden gelegd (o.a. in 1763, zaak Ds. Blom). De positie van Staatskerk behield zij tot 1795. Het ledental der Ned. Herv. kerk beweegt zich gedurende deze eeuw in snel dalende lijn (percentages: 1909: 52.31; 1920: 43.83; 1930: 27.69). ☞ De R. K. Kerk stond in de 17e en 18e eeuw dikwijls bloot aan vervolgingen, al werd aan de plakaten niet streng de hand gehouden. In 1640 waren er nog ongeveer 1500 Katholieken. In het begin der 18e eeuw ontstond er een scheuring en vormde zich een oud-Katholieke gemeente, die bijna een eeuw heeft bestaan. Tegen het einde dezer eeuw braken betere tijden aan; was het getal der Katholieken in 1798 reeds 3200, thans bedraagt dit ongeveer 6000; relatief daalt het zielenaantal echter eenigszins. ☞ Evenmin als de Katholieken genoten de Doopsgezinden en Lutherschen godsdienstvrijheid in den eersten tijd na de Hervorming, doch langzamerhand braken zich te hunnen aanzien mildere opvattingen baan; de Doopsgezinden, die in drie groepen waren uiteengevallen (Waterlanders, Oude en Nieuwe Vlamingen) werden in 1672 vrij, de Lutherschen in 1681. Deze gemeenten bestaan thans nog en tellen ± 1250 en ± 400 zielen. ☞ Door uit-

LEEWARDEN. OVER DE KELDERS, GEZIEN VAN DE BROL AF

trekking uit de Hervormde kerk vormde zich eerst de Christelijke Afgescheiden Kerk (1835, na 1869; Christelijk Gereformeerde Kerk) en daarna de Nieuw-Christelijk Gereformeerde Kerk. Een klein deel der Chr. Geref. Kerk bleef echter zelfstandig. De Geref. Kerk ontwikkelde zich voorspoedig en bezit thans vier kerkgebouwen en even zooveel predikanten, terwijl het zielenaantal zoowel absoluut als relatief stijgt (percentages: 1909: 8.64; 1920: 9.69; 1930: 11.67). Er bestaan hier nog verschillende kleinere kerkgenootschappen. ☞ De onkerkelijkheid neemt hand over hand toe, vooral in de 20e eeuw (percentages: 1909: 13.61; 1920: 22.10; 1930: 38.84). ☞ Leeuwarden jubileert! ☞ Het is een gelukkig verschijnsel, dat men daartoe in deze donkere tijden vermoed en lust heeft. Het wijst er op, dat de veerkracht niet uit de burgerij verdwenen is, dat de zorgen van het dagelijksche leven nog niet het optimisme

eener gepaste feeststemming kunnen verdrijven. ☞ Leeuwarden, klein begonnen, is in den loop der eeuwen, in welker gang het jaar 1435 een belangrijke mijlpaal is, gegroeid tot een stad van betekenis. Nu en dan behoorren we ons daarvan rekenschap te geven, de zegeningen van het verleden te overdenken

om de toekomst, die thans zoo onzeker is, met vernieuwd vertrouwen tegemoet te gaan!

BUITEN

DOOR NETTY STREEF

Dorpje aan de waterkant,
Met je hooge spitse toren
In den zomerzonnebrand
Als vergeten en verloren.
Met je tuintjes bont van kleur,
In het helle groen een geitje,
'n Breiend oudje voor haar deur,
Ben j' een levend schilderijtje!

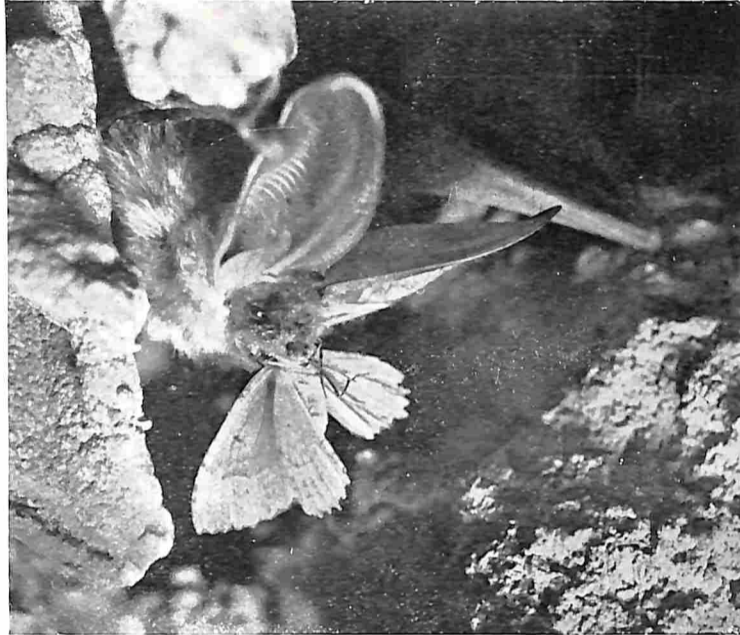
Door den zoelen zomerwind
Worden klanken aangedragen . . . .
't Zoetjes zingen van een kind . . . .
't Kraken van een boerenwagen . . . .
Dan wordt weer de stilte wijd
Om je huisjes heengeweven,
Dorpje, in jouw vreedzaamheid
Is het licht om goed te leven.

VLEERMUIZEN

DOOR DR. G. BARENDRECHT

ONDER de positief impopulaire dieren nemen de vleermuizen wel de eerste plaats in. Dat blijkt, meer nog dan uit de vele fabels, die er thans nog over in omloop zijn, het duidelijkst uit het gebruik, dat men eeuwenlang van vleermuis-onderdeelen heeft gemaakt ter uitmonstering van allerlei fantasiegedochten. Niet alleen de Chineesche draken, vermoedelijk geïnspireerd op groote reptielen, worden opgesmukt met vleermuisvleugels, maar ook de duivels en kobolden waarmede de westerse verbeelding de duisternis bevolkte, zijn steevast voorzien van die nuttige organen. Tallooze afbeeldingen zijn even zoovele getuigen van den diep gewortelden afkeer, die onze voorvaders blijkbaar reeds tegen die aardige dieren hadden. ☼ Tegenwoordig zijn wij die kinderlijke voorstelling van booze geesten wel wat te boven gekomen, maar de fabels en bakerpraatjes, die over de vleermuizen de ronde doen, zijn er niet minder op geworden. Ten eerste al de angst om zoo'n eng dier in je haren te krijgen (misschien dat daar de mode wel een eind aan maakt) met het vooruitzicht, dat het daar niet meer uit kan worden losgemaakt! Dan het verhaal, dat zij 's nachts het bloed afzuigen van mensch en dier, welke slachtoffers vervolgens ten doode zouden zijn opgeschreven. Nu is dat inderdaad een denkbeeld, dat wel in staat is om ook den dapperste te doen beven: te denken, dat het levensgevaarlijk is om 's nachts je raam open te laten staan, omdat er dan ieder oogenblik een vleermuis binnen zou kunnen komen om zijn moorddadig werk te beginnen! Het ergste van alles is nog, dat dit verhaal een kern van waarheid bevat. In Zuid-Amerika komt n.l. een familie van vleermuizen voor, de bladneuzen, waarvan de leden er bij herhaling op betrapt zijn, dat zij huisdieren, vooral paarden en ezels, 's nachts aanbeten om ze wat bloed af te zuigen. Die wonden geven dan, als alle wonden bij dieren in dat klimaat, aanleiding tot verzweringen, waardoor de dieren er niet beter op

Foto's Dr. Schlott

GROOTOORVLEERMUIS, EEN VLINDER VERSLINDEND

VLEERMUIS IN WINTERSLAAP, MET RIJP BEDEKT

worden. Maar van sterfte tengevolge van de vleermuisbeet is natuurlijk geen sprake. Ook menschen worden wel gebeten, vooral naar het schijnt, in de teenen! De pijn, die daardoor veroorzaakt wordt, is echter zoo gering, dat de patiënt er vaak niet eens wakker van wordt en eerst den volgenden ochtend ontdekt wat er gebeurd is. Maar het zijn slechts enkele soorten, waarvan deze liefhebberij geregeld wordt waargenomen en die leven ook nog in hoofdzaak van insecten. Het mooiste is, dat de soort, die ten slotte den bloeddorstigen naam van vampyr heeft gekregen, nog nooit op bloedzuigen is betrapt! In Europa is die ondeugd alleen nog maar waargenomen bij den kleinen hoefijzerneus. Die schijnt n.l. van tijd tot tijd zijn medevleermuizen aan te boren, maar aangezien deze

daarop vaak reageeren met hem op te eten, kunnen wij er gerust op zijn, dat het kwaad niet al te verbreid is. ☼ Onze voorouders waren er, met al hun geloovigheid, gewoonlijk niet afkeerig van, profijt te

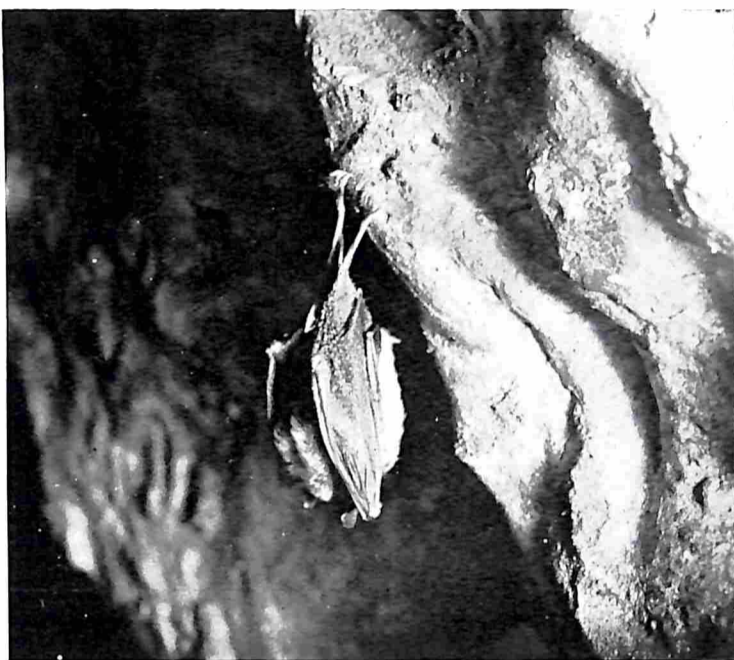
trekken van dingen, die ze op een of andere manier met duivels en booze geesten in verband brachten en zoo deden de vleermuizen al vroeg hun intrede in de geneeskunde. Allerlei extracten van vleermuizen en vleermuisolie werden door die oude aesculapen met waarschijnlijk zeer weinig succes aan hun patiënten voorgezet. ☼ Tegenwoordig zijn er gelukkig heel wat menschen, die een

vleermuis kunnen zien zonder een rilling van afschuw over hun rug te voelen trekken en die ze zelfs als onontbeerlijk onderdeel van de zomeravonden niet graag zouden missen. Ik vind het tenminste altijd een bijzonder aardig en levendig gezicht, die kleine vleermuisjes, die telkens in snelle vlucht tusschen de boomen door komen schieten en de meest onverwachte wendingen maken, nu eens bijna stil staan in de lucht, dan weer pijlsnel uitvallen naar een insect, dat we het volgend oogenblik hooren kraken. Zij leggen bij dit alles een mate van bewegelijkheid aan

den dag, die we in de vogelwereld eigenlijk alleen maar bij zwaluwen aantreffen. Het is dan ook vrij duister, wie het eerst op de venijnige gedachte gekomen is de vlucht van vleermuizen als fladderen van het vliegen der vogels te onderscheiden. Het is waar, één ding, dat juist aan de vlucht van vele vogels een bijzondere bekoring verleent, kunnen zij niet en dat is zweven. Voortdurend zijn de groote vleugels in beweging, in heftige beweging zelfs en dat heeft weer tengevolge, dat de vlucht niet lang achtereen kan worden volgehouden en geen groote afstanden worden afgelegd. ☼ Hoewel niet zóó mooi als de vogels, zijn de vleermuizen aan het luchtleven zeer sterk aangepast. De voorste ledematen staan geheel in dienst van het vliegen, vooral de vingers en de middenhand bereiken een enorme lengte en dienen, op den duim na, nog slechts als steun voor de vlieghuid. De duim, die kort blijft, is, tenminste bij de inlandsche vleermuizen, de eenige vinger, die een klauw draagt. De groote vleugels maken sterke vleugelspieren noodig, hetgeen weer tengevolge heeft, dat ook de borstkas zeer zwaar is gebouwd. ☼ Behalve voor de vlucht doet de vlieghuid ook dienst als zintuigorgaan. De vleermuizen vormen n.l. onder de zoogdieren en waarschijnlijk in de heele dierenwereld een unicum

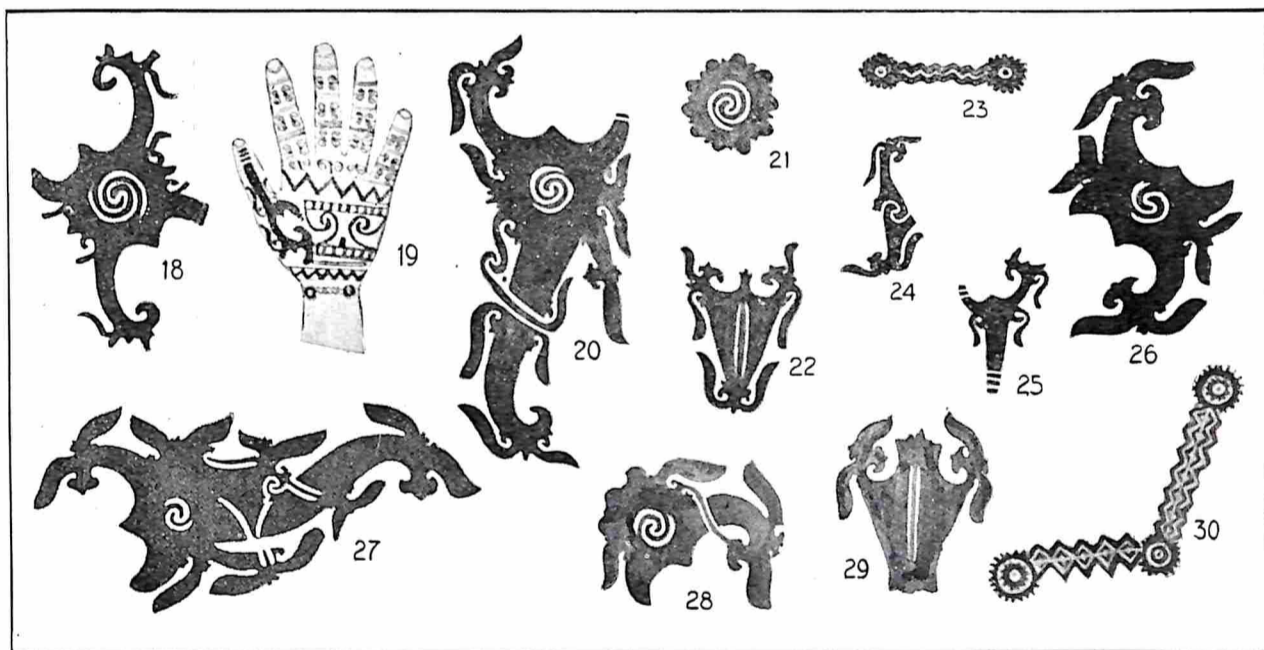
kris kras draden gespannen waren. Het resultaat hiervan was, dat geen dezer draden ook maar bleek te zijn aangeraakt! Op die manier schijnen ze dus ook de aanwezigheid van insecten in de lucht gewaar te worden, vooral de trillingen van insectenvleugels zullen op de huidzintuigorganen een zeer sterken indruk maken. Behalve op de vlieghuid bevinden zich deze organen in grooten getale op de huidaanshangsels van den kop; in de eerste plaats op de reusachtige oorschelpen en de z.g. oordeksels, aanhangsels, die bij de meeste soorten de gehooropening afsluiten en dan bij de bladneuzen en hoefijzerneuzen op de bizarre aanhangsels van de neushuid. ☼ Alle vleermuizen bij elkaar verdelgen een geweldige massa insecten en daar het juist verschillende zeer schadelijke soorten zijn, die 's nachts vliegen, kan hun nut moeilijk overschat worden. In verschillende Europeesche landen heeft men dan ook al het Amerikaansche voorbeeld gevolgd en maatregelen genomen, die er op gericht zijn de vestiging van vleermuizen te bevorderen. In de praktijk komt dat vooral neer op het aanbrengen van installaties, waarin de dieren den dag en eventueel ook den winter kunnen doorbrengen, z.g. vleermuistorens, houten constructies van vele smalle latten, waar de vleermuizen tusschen

SLAPENDE VLEERMUIS

doorkunnen. Vooral in uitgebreide boschgebieden, die rationeel beheerd worden, ontbreken de natuurlijke schuilplaatsen ten eenenmale. Dat zijn holle bomen, grotten—bij ons vooral in Zuid Limburg van belang — zolders, kerktorens en al dergelijke onbewoonde overdekte ruimten meer, waar de dieren vrij in en uit kunnen. Wanneer zulke plaatsen tevens voldoende beschutting tegen de koude bieden, doen ze meteen als overwinteringsplaats dienst. Zoo'n dichtbevolkte vleermuizenrustplaats wordt gekenmerkt door een zeer speciale lucht. Ten eerste verspreiden de vleermuizen met hun vele huidklieren zelf al een doordringend geurtje en ten tweede liggen op die plaatsen zeer groote hoeveelheden, soms karrevrachten, uitwerpselen opgehoopt. In een enkele Zuid-Amerikaansche grot was het zelfs de moeite waard deze laag, die meters dik was, in het groot als guano te exploiteeren.

wat de ontwikkeling van het tastgevoel aangaat. Oogen en reukvermogen zijn maar zeer middelmatig ontwikkeld, de eerste vaak zelfs slecht, de ooren vervullen hun oorspronkelijke functie ook niet steeds even

TATOEËERMODELLEN DER BATANG LOEPAN, OP DE GRENS VAN NEDERLANDSCH EN BRITSCH-BORNEO

accuraat en het zijn wel voornamelijk de groote oorschelpen zelf, die hier van belang zijn, samen met de neusaanshangsels, die velen vleermuizen eigen zijn. De tastzin, gelegen in vele zintuigcelletjes van die groote huidoppervlakte, schijnt zoo fijn te zijn, dat zij al op een afstand de aanwezigheid van allerlei voorwerpen kunnen waarnemen. Waarschijnlijk wordt dit veroorzaakt doordat de lucht welke de vleugels voortstuwen, er door teruggekaatst wordt. Anders is tenminste de beroemde proef van Spalanzani niet te verklaren. Spalanzani liet vleermuizen, welke van het gebruik van al hun overige zintuigen beroofd waren, rondvliegen in een kamer, waarin

zolders, kerktorens en al dergelijke onbewoonde overdekte ruimten meer, waar de dieren vrij in en uit kunnen. Wanneer zulke plaatsen tevens voldoende beschutting tegen de koude bieden, doen ze meteen als overwinteringsplaats dienst. Zoo'n dichtbevolkte vleermuizenrustplaats wordt gekenmerkt door een zeer speciale lucht. Ten eerste verspreiden de vleermuizen met hun vele huidklieren zelf al een doordringend geurtje en ten tweede liggen op die plaatsen zeer groote hoeveelheden, soms karrevrachten, uitwerpselen opgehoopt. In een enkele Zuid-Amerikaansche grot was het zelfs de moeite waard deze laag, die meters dik was, in het groot als guano te exploiteeren.

☞ Sommige soorten vliegen nog laat in den herfst en zijn in het voorjaar al weer vroeg bij de hand, maar steeds slapend doorgebracht. De dieren zijn dan wel-doorvoed en vet, zoodat zij maandenlang kunnen vasten, terwijl de lichaamstemperatuur sterk gedaald is. ☞ De paartijd valt nog in den herfst, maar de jongen worden pas in den loop van den volgenden zomer geboren. Zij blijven vrij lang bij de moeder, waar zij zich letterlijk met handen en voeten aan vastklemmen. ☞ In de warmere luchtstreken is de soortenrijkdom veel grooter dan bij ons, waar de rijkere insectenwereld wel niet vreemd aan zal zijn. In de oude wereld komen daar dan nog de groote vruchten-etende vleermuizen bij, waarvan in Indië de kalongs of vliegende honden de bekendste vertegenwoordigers zijn. In Amerika ontbreekt die groep geheel en in de Ver. Staten wordt er door de douane angstvallig voor gewaakt, dat er geen enkele levend wordt ingevoerd, wat voor dierentuinen natuurlijk heel goed mogelijk zou zijn. Men is daar n.l. doodsbang, dat zij zich tot een plaag voor de fruitteelt zouden ontwikkelen. De Zuid-Amerikaansche bladneuzen, dezelfde, waarvan zich enkele aan bloedzuigen bezondigen, eten weliswaar zoo nu en dan ook vruchten, maar toch nog meer insecten, terwijl de kalongs echte vegetariërs zijn. ☞ Bij ons zijn slechts een stuk of vijf soorten bepaald gewoon.

De dwergvleermuis, de vroegvlieger en de laatvlieger ontlopen elkaar niet veel, al is de eerste ook kleiner. Daarentegen

is de vale een opvallend groote vleermuis, die in de vlucht al te herkennen is. De eveneens gewone grootoor is dadelijk kenbaar aan de reusachtige ooren. Bij dit vijftal komen dan nog een stuk of acht zeldzamere soorten, die òf overal zeldzaam, òf alleen in Zuid-Limburg gewoon zijn, zooals de hoefijzerneuzen.

TATOEËEREN

DOOR H. F. TILLEMA

NERGENS in den Oost-Indischen Archipel treft men zulke fraaie tatoeëringen aan als bij de Dajaks. Vraagt men den menschen, waarom zij zich laten tatoeëren, dan is het antwoord meestal: „Uit gewoonte, het is adat”. Wie een weinig met hun gewoonten bekend is, weet, dat „adat” beteekent: dwang. Net zoo goed als onder Europeanen mode, dwang is. Nu wortelt die dwang bij primitieven

in hun godsdienst, waartegen de mensch zich mag noch kan verzetten. Wie de adat volgt, d.w.z. aan wenschen der geesten of goden voldoet, draagt naar vermogen bij tot het welzijn van allen, van den geheelen stam. ☞ Voor de vrouwen is de tatoeëring van bijzondere beteekenis. Wanneer een vrouw sterft, verlaat haar ziel, geest, tweede ik, het stoffelijke lichaam. Het schijnt, dat er zich dan twee van dergelijke onstoffelijke „lichamen” vormen of afscheiden. Ik zeg „schijnt”, omdat terzake geen duidelijkheid bestaat. Hoe het zij, iets onstoffelijks blijft achter op het kerkhof, waar het gaat spoken; het andere wordt weer levend, verandert in een levend mensch, dat zich naar den hemel begeeft. Hier vereenigt die mensch zich met de overleden familieleden.

Tenminste als het lukt, die plaats te bereiken. Wie er niet komt, blijft zwerven en is dan doodongelukkig. En nu draagt de tatoeëring er toe bij, om het zoo vurig verlangde gezelschap der familie te vinden. De overledene moet n.l. op den langen, moeilijken weg naar het hiernamaals langs een gedeelte gaan, dat stikdonker is. Zonder licht zou hij verdwalen. De man vindt er hars, waarvan een fakkel wordt gemaakt, de vrouw niet. Maar nu

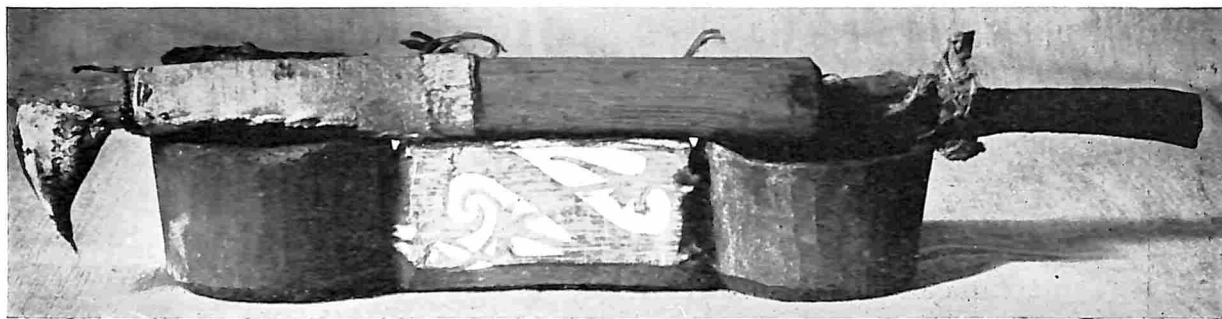
straalt haar donkere tatoeëring licht uit. (In den Dajakhemel is alles tegengesteld aan hier op aarde: zoet is daar zuur, neen is daar ja; zwart is er wit, enz.). Hoe donkerder die lichaamsversiering is, hoe

meer licht ze uitstraalt! Ik merk nog op, dat die tatoeëring onderweg wordt gekeurd: voldoet ze niet aan de regels er voor ge-

steld, dan wordt de vrouw niet tot dat deel van den weg toegelaten. Een der voorwaarden is, dat de figuren overeenkomen met haar stand in de maatschappij. De vrouw van een gewoon man b.v. mag niet de figuren dragen, voorgeschreven aan de echtgenoot van een adellijke. ☞ Wie die figuren kent, ziet bij het ontmoeten eener vrouw dadelijk of ze van hooge geboorte en stand is of niet. Ik merk op, dat er tegenwoordig niet meer zoo zorgvuldig de hand aan wordt gehouden als vroeger. Ook heerscht er mode in het tatoeëren. Vroeger waren de figuren anders dan tegenwoordig en ze verschillen onderling bij de stammen der Dajaks. Ook nemen de stammen ze van elkaar over. Het schijnt, dat de tatoeëring een algemeene beteekenis heeft: er wordt mee aangeduid, dat de jongen tot man, het meisje huwbaar is geworden, en dat ze beiden getoond hebben, lichamelijk lijden te kunnen verdragen. Dit laatste is van beteekenis voor menschen, die in hun onzeker en moeilijk bestaan vaak

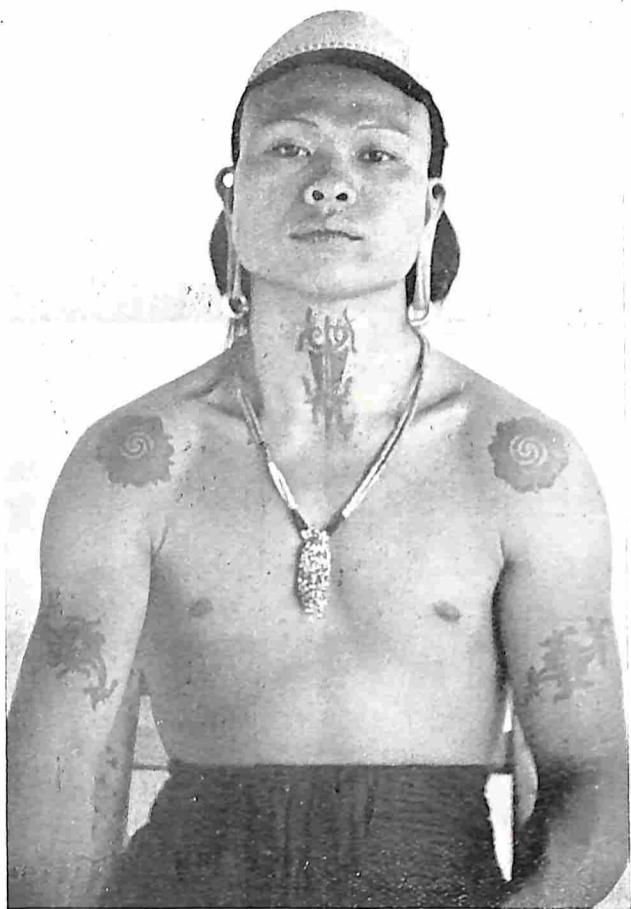

HET TATOEËEREN BIJ DE DAJAKS

TATOEËERGEEREEDSCHAP DER DAJAKS

GETATOEËERDE MAN DER APO KAJAN, OP DE GRENS VAN NEDERL. EN BRITSCH BORNEO

h o n g e r, dorst enz. m o e t e n doorstaan endus voor hun makkers geen lastposten mogen zijn. ☼ Het tatoeëren v e r o o r z a a k t ondragelijke pijn. Maar de vrouw, die de behandeling ondergaat, laat het niet merken, ze vertrekt er geen spier van haar gezicht bij.

Na de behandeling zijn de vrouwen vaak ziek en sommige sterven er aan. Het verwonderde mij, toen ik zag hoe het gebeurde, dat er niet meer slachtoffers vallen! Van desinfectie van instrumenten en huid is geen sprake. De vrouw ligt gedurende de behandeling op een matje, dat op den grond gespreid is, onder de woning of onder het rijsthuisje. In huis mag het in geen geval, want van de vrouw gaat een bijzondere invloed uit: de magie der vrouw zou de geesten van den moed vertoornen. Deze zouden de mannen, die moedig moeten zijn, omdat ze de samenleving moeten beschermen, verzwakken. ☼ Een vrouw, die in het „vak” kunstnaares is, tatoeëert. Daartoe smeert ze een mal, een stempel, in met roet en water. Deze beroete mal wordt op de huid gedrukt, waarna de figuur er op staat. De kunstnaares beweegt nu een stokje, waarin onder een hoek van 90° een paar naalden zijn bevestigd, langs den omtrek der figuur, terwijl ze er op slaat met een stokje van zwaar hout of ijzeren staafje, ter dikte van een pink. De naalden met het roet dringen in de huid (naar mijn schatting 3 à 4 millimeter diep). Een andere vrouw, de helpster, houdt de huid strak. Het bloed komt te voorschijn, maar de kunstnaares gaat er mee door tot de figuur af is. Dan wordt er weer een figuur op de huid gedrukt en begint het smartelijke prikken opnieuw. De volledige, pijnlijke behandeling duurt lang, ongeveer een maand en is tevens kostbaar. Niet alle vrouwen kunnen die kwelling doorstaan en in dit geval geschiedt het tatoeëren bij gedeelten. Misschien ook laten ze de heele tatoeëring: op voet, kuit, dijen, vingers, hand, benedenarm niet afmaken; ik zag tenminste in Apo-Kajan — het centrum van Borneo — vrouwen, die allang den jongemeisjes-leeftijd waren gepasseerd, met onvolledige tatoeëring. Merkwaardig was het, dat in kampong Long-Nawang, de hoofdplaats van Apo-Kajan, tal van vrouwen niet waren getatoeëerd. Dit hield verband met het feit, dat het groote hoofd van Apo-Kajan al gedurende jaren afwezig was. Hij was een jaar of 10 geleden tot gevangenisstraf veroordeeld, door te brengen te Samarinda, omdat hij

een sneltocht had gesteund. Er kon toen aan de vrouwen geen vergunning worden gegeven zich te laten tatoeëren, wat voor de heele bevolking een zaak van groot gewicht is. Er moet n.l. na terugkeer der vrouwen in hun eigen kampong — de kunst van het tatoeëren kent niemand in Lang Nawang — een groot godsdienstig en zeer kostbaar feest worden gegeven, waartoe de vergunning van het hoofd noodig is. Uit dit feest moet o.a. blijken, dat de vrouwen grooten moed hebben getoond. ☼ Er is nog meer aan het tatoeëren verbonden. In Apo-Kajan b.v. zijn de handelstochten naar de kust, die maanden duren, gedurende het tatoeëren verboden. Na een sneltocht lieten ook de mannen zich tatoeëren, waarbij ze teekens op been, bovenarm en duim lieten aanbrengegen. ☼ Het schijnt, dat de oorspronkelijke bedoeling van het tatoeëren is geweest: afwering van slechte invloeden langs magischen weg. De verklaring, die de Dajaks er nu van geven, is vermoedelijk van lateren datum. ☼ U ziet, dat er aan het tatoeëren veel meer is verbonden, dan men, oppervlakkig beschouwd, zou denken.

De historicus BALZAC stond bij den almachtigen RICHELIEU niet in een goed blaadje, want deze vergat nooit, dat Balzac noch zijn „Princes”, noch zijn „Lettres” aan hem opgedragen had. Ook Balzac's ongelooflijke ijdelheid gaf hem gelegenheid tot speldeprikken. Toen Balzac een keer ziek was, zei de kardinaal: „Ja, zoo gaat 't. Hij spreekt altijd over zichzelf en neemt dan telkens uit respect zijn hoed af. Dan moet hij natuurlijk wel kou vatten!”

TATOEËERING EENER NIET ADELLIJKE APO KAJAN-VROUW

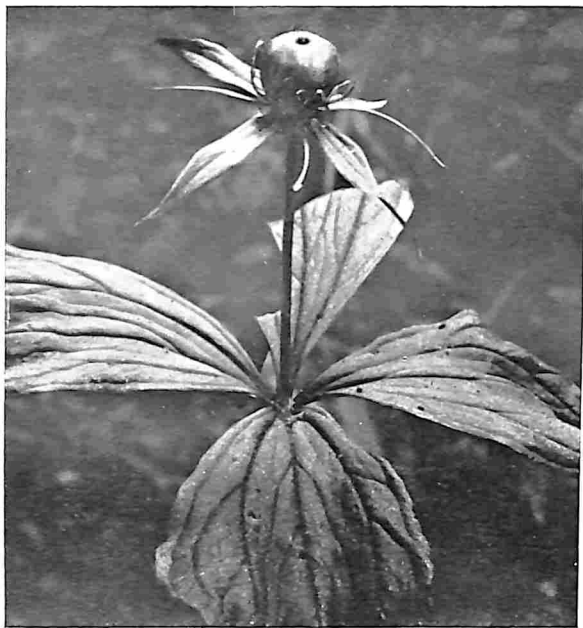

ZUID-LIMBURGSCHE PLANTEN

(Vervolg van bladz. 411)

HET secundair vinden we in de diverse soorten krijt. Het is veelal rijk aan kalk, doch behoeft niet altijd het typische witte schrijfkrijt te zijn, zooals dat van de Engelsche kust bekend is en ook in Limburg bij de krijtgroeve van Epen aan het Bovenste Bosch bijv. aan de oppervlakte komt en rijk is aan fossielen. ☼ Het Maastrichtsche krijt is geel van kleur, het levert de bekende mergelsteen, het bouwmetaal van Maastricht, dat uit den St. Pietersberg werd gehouwen. Ook hierin zijn veel fossielen. ☼ Het tertiair (mioceen en plioceen) komt in 't noordelijk deel van Zuid-Limburg aan de oppervlakte. Uit het quartair stamt de löss, Limburgsche of Hesbayische klei. Waarschijnlijk is het door den wind gedeponeerd uit fijn materiaal, dat in de ijstijden door de gletscherkappen werd meegevoerd en door de poolstormen is afgeblazen. Deze theorie is niet de eenige over het ontstaan van de raadselachtige en vruchtbare grondsoort, die we löss noemen en die als een breede gordel verder buiten onze grenzen nog over een belangrijk gebied wordt aangetroffen. ☼ De Limburgsche klei is zeer fijn van structuur, men treft er geen lagen aan, ze heeft de eigenschap water goed vast te houden en ze kleeft tenslotte goed aan elkaar, zoodat ze in steile wanden kan blijven staan. Schuurt het water er zich een weg doorheen, dan ontstaan de bekende holle wegen. ☼ Oorspronkelijk bedekte de löss alle heuvels van Zuid-Limburg, later is ze door den regen van de kammen en toppen afgespoeld. Op die plaatsen komt de uitgeloogde, steenige ondergrond bloot en vinden we een schrale vegetatie van heide en adelaarsvarens, afgewisseld door armelijke roggevelden, precies als op de Veluwe. ☼ Löss, krijt en steenkoolformaties, zeldzaam voor Nederland, zijn echter in het verdere Midden-Europa heelmaal niet zoo bijzonder. Zij zetten zich buiten onze landsgrenzen voort over uitgestrekte terreinen. Het bijzondere van Limburg is, dat ze hier nog net binnen ons uit aanspoelsels en aangroeisels bestaande land elkaar ontmoeten en een bont bodemmozaiek geven. Zelfs de snelstroomende, schilderachtige Geul werkt hiertoe mee en neemt uit de zinkhoudende ertsen van Bleiberg in België zinkhoudend slib mee, om dit bij Epen nog te deponeeren, hetgeen ook al weer een afzonderlijke formatie genoemd kan worden. ☼ Het Limburgsche land is een echt bloemenland en alle hier genoemde bodemsoorten dragen een eigen vegetatie, waarvan een deel behoort tot de zoo „zeldzame” echt Limburgsche flo-

ra, die in de andere provincies zelden of niet wordt gevonden. Deze zeldzaamheid is echter ook alweer betrekkelijk, wanneer we die nagaan niet voor Nederland alleen, doch voor geheel Europa. Dan blijken onze zeldzaamheden zeer verbreide vormen te zijn, eensdeels gebonden aan het meer continentale klimaat van Midden-Europa en aan den anderen kant zijn het ook dikwijls typische indicatoren voor bepaalde grondsoorten, die algemeen in Europa, doch zeldzaam in Nederland zijn. ☼ Het is vooral de

EENBES

WILDE ARONSKELK

kalk, die hier een belangrijke rol speelt. Kalkrijkdom in den bodem vinden we behalve in Limburg nog maar weinig in ons land. De duinen bezuiden Bergen zijn er betrekkelijk rijk aan, in den Achterhoek komt zij op enkele plaatsen voor, doch daarmee is het uit. ☼ Een kalkrijke bodem heeft echter een eigen flora van kalkminnende planten en uit den aard zullen die bij ons tot de zeldzame soorten gerekend moeten worden. Plaatselijk, n.l. daar, waar kalk in den grond zit of waar meer algemeen de bodem sterk basisch reageert, zijn ze talrijk. ☼ Zijn dus een deel van de Limburgsche planten kalkplanten, een ander deel der zeldzaamheden behoort tot de Midden-Europeesche bosch- of montane flora en dan zijn er tenslotte bij Epen aan de Geul de zinkplanten. Zoo is dus de plantengroei al even bont samengesteld als het bodem-oppervlak, de planten reageeren op den bodem; de samenstelling van de vegetatie, zelfs van de akkeronkruiden, kan een indicator van de grondsoort zijn! ☼ Het feit, dat de voor Noord-Nederland zeldzame landschapsformaties een zoo eigen plantendek dragen, maakt Zuid-Limburg voor den laaglandbewoner zoo aantrekkelijk! Het geheele jaar door is dit bekoorlijke landschap een weelde voor den natuurliefhebber. ☼ In het vroege voorjaar bloeien er de oude, breedgetakte kersenbomen, bijeengeplant in boomgaarden op glooiend terrein. Wat later zijn de heuvels en hellingen versierd met rijke appel- en perbloesems. Dan bloeien in de lagere bosschen de gele sleutelbloemen, de hellingen van de holle wegen zijn bedekt met muskuskruid, gevlekte Aronskelk en eenbes. Eind-Mei, begin Juni, komen de orchideeën, talrijk zoowel in de bosschen als op de weilanden. Vóór het gras gemaaid is, zijn de hooilanden buitengewoon rijk aan extra-weelderige margrietten en roze koekoeksbloemen. In de lage Geullanden prijkt hiertusschen nog de prachtige slangenwortel. Deze bloemenvelden doen sterk aan bonte Alpenweiden denken. ☼ Ook de graanakkers zijn rijk aan bloemen. Tusschen het zuidelijke koren, de spelt, staan prachtige klapprozen en korenbloemen, bovendien vinden we er nog bolderik en vrouwenspiegeltje,

die in andere provincies niet zoo algemeen zijn. In dien tijd zijn de holle wegen getooid met de neerhangende takken van meidoorn, wilde roos en wilde sneeuwbal. De Juni-maand maakt Limburg tot een dorado voor het samenstellen van de fraaiste veldboeketten. ☼ In den groote-vacantietijd komen de lipbloemen in grooten getale op het tooneel; marjolein, borstelkrans, betonie. De boschrans, Clematis, die op de kalkhoudende terreinen overal overheen klimt, is met roomkleurige bloemtrossen bedekt; de Aronskelk staat in vrucht, de knotsen oranjerode bessen steken uit den boschgrond. ☼ In den nazomer en herfst zijn er overvloedig hazelnoten te plukken, de bloeiende heesters van den voorzomer dragen prachtige bessen. In den winter tenslotte, blijven nog de maretakken in populieren en vruchtboomen als een laatste rest groen over.

☼ In deze bontgekleurde film, die de diverse seizoenen opvoeren in het Limburgsche land, kunnen wij weer de hierboven genoemde afzonderlijke groepen onderscheiden.

☼ Daar is ten eerste de groep typische kalkminnende vormen. We kunnen deze verdeelen in bosch- en bergplanten. Tot de eerste behooren vooral de voorjaarsplanten zooals eenbes, Aronskelk en verschillende orchideeën.

☼ Als ondergroei in bosschen, op mergel en lössgronden vinden we allerlei merkwaardige en mooie planten bijeen, eenbes, gevlekte Aronskelk, Salomonszegel, muskuskruid en verschillende orchideeën, waarvan vooral de keverorchis, de welriekende bergorchidee en de gevlekte orchis opvallen. Men moet deze laatste soorten op donkere, humusrijke plaatsen zoeken in het begin van Juni, als ze op zijn mooist zijn. Vooral de welriekende bergorchis (*Platanthera montana*) draagt

een bloemtros van bijna exotische schoonheid. Groenwitte bloemen van een zeer fraaien vorm en voor een Hollandsche orchidee vrij groot, waaraan vooral de even gebogen lange spoor, die in een stompe punt uitloopt, iets bijzonder sierlijks geeft. ☼ Bij deze plant vindt men ook altijd de eenbes (*Paris quadrifolia*), familie van lelietje van Dalen en Salomonszegel.

Men ziet het de plant niet zoo direct aan, doch de familiekenmerken zitten hem in den kruipenden wortelstok en de bevrucht. Een tros fraaie bloemen zooals bij het lelietje vindt men hier echter niet. In plaats daarvan één grote bloem in een krans van vier of vijf bladeren. Een bloem, die weinig fraai is, groen van kleur en heel ijl. De zes groote meeldraden blijven zeer lang frisch en kunnen bij gebrek aan bestuivers zelfbevruchting veroorzaken. Het vruchtbeginsel rijpt dan tot een zwarte, glanzende

bes, één in het midden. Deze ééne bes heeft de plant haar naam geschonken. De meeldraden er omheen zijn blijven zitten en verkleuren dikwijls rood, om

zoodoende ertoe bij te dragen dat de vrucht meer opvalt. ☼ De geheele plant is giftig en veroorzaakt braken. In vroeger tijd gold zij als volksgeneesmiddel tegen besmettelijke ziekten, waarop de naam Pestbeere nog wijst. Ook zouden de bladeren in staat zijn wonden te genezen. ☼ Op sommige plaatsen

komt de eenbes zóó talrijk voor, dat de viertallige bladkransen als een mozaiek op den boschgrond in elkaar sluiten.

(Slot volgt)

BOSCHRANK (*CLEMATIS VITALBA*)

DE GEUL BIJ VALKENBURG